CĂLIN TEUTIŞAN

RAŢIONALITATE ŞI PERSPECTIVISM ÎN STUDIILE LITERARE CONTEMPORANE: FRANCO MORETTI

Literatura lumii şi lectura distanţată

Pentru adepţii hermeneuticii literare moderne, sau chiar pentru promotorii perspectivelor poststructuraliste în sfera umanioarelor, confruntarea cu abordarea cantitativă a lui Franco Moretti asupra literaturii poate însemna, întrucâtva, un necesar exerciţiu de umilinţă, de atenuare a orgoliului interpretativ. Cercetările lui Franco Moretti[1], una dintre cele mai influente figuri din câmpul studiilor literare de azi, se înscriu în spectrul larg al conceptului contemporan de *world literature*, înţeles în sens intercultural, trans-naţional/regional. Paradoxal însă, teoreticianul îşi racordează perspectiva la sensul clasic al conceptului, definit în descendenţa lui Goethe (*Weltliteratur*), apoi în aceea a unor Marx şi Engels (Moretti 2000b, p. 54; Moretti 2013a, p. 43–62). Prilej pentru Moretti de a se raporta polemic la adresa a ceea ce înseamnă azi literatura comparată, adică o „întreprindere modestă" prin comparaţie cu deschiderile sistemice pe care *Weltliteratur*-ul lui Goethe le presupunea. În opinia profesorului de la Stanford, literatura comparată ar putea (ar trebui!...) să-şi schimbe profilul disciplinar, devenind *world literature* şi morfologie comparativă (Moretti 2005, p. 90). Mai mult, conceptul depăşeşte limitele unei discipline unice, cum e literatura comparată, şi se deschide către istoria literară, către teoria şi critica literaturii, apoi înspre istoria culturală în sensul de morfologie a culturii. Ambiţia este uriaşă, dar deloc lipsită de temeiuri deja influente în gândirea contemporană. Moretti dezvăluie că, dincolo de Goethe şi de Marx, şi-a împrumutat conceptul din istoria economiei, mai precis din şcoala de gândire „world-system". Ce este aceasta şi care sunt comandamentele ce-o animă? Principalul nume care merită invocat este cel al sociologului şi istoricului american Immanuel Wallerstein. În ciclul de lucrări *The Modern World-System* (apărut în patru volume,

[1] Teoreticianul Franco Moretti a fost profesor de literatură comparată la Universitatea Columbia (New York), a predat cursuri la Universitatea din Chicago, la Universitatea Princeton (New Jersey) şi la Universitatea California–Berkeley, iar din 2000 şi până în prezent este profesor la Departamentul de Engleză al Universităţii Stanford (California). Şapte volume de autor alcătuiesc harta esenţială a gândirii teoretice şi aplicative a lui Moretti: *Signs Taken for Wonders* (1983), *The Way of the World* (1987), *Modern Epic* (1995), *Atlas of the European Novel 1800–1900* (1998/2000), *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for a Literary Theory* (2005), *The Bourgeois: Between History and Literature* (2013) şi *Distant Reading* (2013). A coordonat Enciclopedia în 5 volume *Il Romanzo* (2001–2003), este redactor-şef al publicaţiei „The Novel" (din 2006) şi a înfiinţat Center for the Study of the Novel (Centrul de Studii ale Romanului) şi the Literary Lab (Laboratorul Literar) în cadrul Universităţii Stanford.

Caietele Sextil Puşcariu, II, 2015, Cluj-Napoca, p. 671–681

BDD-A22939 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:52:31 UTC)

în 1974, 1980, 1989, 2011) şi, mai ales, în *World-Systems Analysis: Theory and Methodology* (1982), Wallerstein elaborează, influenţat în principal de Marx, de Fernand Braudel şi de Ilya Prigogine, o teorie a sistemului economic mondial capitalist, neomogen şi evolutiv, conţinând în subsidiar o critică la adresa diferenţelor socio-istorice impuse de liberalismul economic. Unul dintre reproşurile aduse lui Wallerstein este acela că neagă independenţa culturii, a cărei funcţionare s-ar derula, de asemenea sistemic, la adăpost de intemperiile pieţei de capital şi de efectele socio-istorice ale acestora – un reproş evident estetocentric. Fără s-o declare explicit, demersul lui Franco Moretti e un răspuns direct la această critică. El se referă la modul în care cultura, în speţă literatura, funcţionează în baza aceloraşi legi ca şi piaţa de capital, se dezvoltă şi se transformă conform aceloraşi ecuaţii. În egală măsură, teoreticianul pune în evidenţă dependenţa contextuală a literaturii, contextul însumând tocmai schimbările socio-istorice şi mentalitare datorate evoluţiei globale a sistemelor economice.

Mai departe, Franco Moretti îşi construieşte sistemul specific de abordare a literaturii în direcţia cercetărilor umaniste de tip *digital humanities* sau *computational criticism*, cum le mai numeşte într-unul dintre textele sale (Moretti 2013b). Moretti preia aici o definiţie a fizicianului american Percy Williams Bridgman privitoare la *concepte* ca fiind sinonime cu (deci, definibile prin) operaţiile corespunzătoare determinării lor. „Operaţionalizare" va însemna, aşadar, conectarea „conceptelor de teorie literară, printr-o formă oarecare de cuantificare, la textele literare", adică transformarea unui concept „într-o serie de operaţii", aplicabile nu doar unui text anume, ci textelor în general. Aici, poziţia lui Moretti nu pare să difere prea mult de cea a criticii şi a teoriei tradiţionale. Dar descoperim imediat diferenţa dacă aruncăm o privire tocmai asupra conceptelor pe care el le operaţionalizează, precum, de pildă, *spaţiul cuvintelor*, *sistemul personajelor* şi altele, care desemnează o metodologie analitică, nu una interpretativă. Asupra acestei metodologii vom reveni ceva mai încolo. Deocamdată, invocarea ei era necesară pentru a deschide calea spre înţelegerea formulei istorico-literare practicate de Franco Moretti, şi anume celebra, deja, *lectură distanţată*.

Mai exact, autorul defineşte *distant reading*, lectura *distanţată* a textelor literare (mai bine zis, a obiectelor literare), prin opoziţie cu formula clasică de *close reading*, care a dominat activitatea critică de câteva secole încoace. Nu e de mirare, aşadar, că metoda lui Franco Moretti a determinat o mutaţie fundamentală în domeniul ştiinţelor umaniste, cu implicaţii majore în dezvoltarea disciplinară a acestora, la nivel global. Ca instrument de sinteză a faptelor literare la nivel continental şi transcontinental, *lectura distantaţă*, care importă instrumente din statistică, din domeniul computaţional, din istoria cantitativă, din geografie şi din teoria evoluţionistă, a generat o sumă de reacţii acute în cercurile de specialitate, unele dintre ele polemice. Dincolo de acestea, este fără dubiu şi aproape unanim acceptat acum faptul că *lectura distanţată* a lui Franco Moretti aparţine de drept erei globalizării, în care studiile

BDD-A22939 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:52:31 UTC)

literare ezitau încă să fie parte integrată, fie din conservatorism, fie din contaminare cu „poeticitatea” (în sensul cel mai general) a propriului obiect de studiu.

Lectura distanţată, după Moretti, este o „condiţie a cunoaşterii” în studiul literaturii (Moretti 2000b, p. 57). Ea transferă privirea analitică dinspre evenimentul individual (textul), înspre sistemul global al istoriei literare. Sau dinspre mecanismele intratextuale, ca mijloace estetice de configurare a unui univers ficţional, înspre dinamica relaţiilor intertextuale, nu în sensul postmodern al termenului, ci în sensul elaborării unor modele evolutive ale literaturii, bazate pe succesiunea unor cicluri istorice, la rândul lor determinate de relaţia obiectelor literare cu piaţa căreia îi sunt destinate. Un „sistem de variaţii”, care desemnează „formele ca rezumat ale relaţiilor sociale” (*ibidem*, p. 64).

În *Atlas du roman européen*, Moretti inserează deja nuanţele materialiste ce-i caracterizează metoda analitică:

> „Piaţa romanului. Sociologia literaturii, cum am numit-o multă vreme; istoria cărţii, istoria lecturii, cum tindem să le numim azi. Un domeniu nou, în plină dezvoltare [...], dar care n-a avut încă un impact adevărat asupra istoriei literare şi încă mai puţin asupra reflecţiei morfologice”[2] (Moretti 2000a, p. 159).

Aşadar, e de făcut diferenţa, afirmă teoreticianul, între istoria cărţii, pe de o parte, şi istoria formelor, pe de altă parte. El preia conceptul de „istorie serială” de la Pierre Chaunu şi recunoaşte că acest tip de istorie are fatalmente un obiect construit întrucâtva artificial, pe baza repetiţiilor care instituie serii omogene din obiecte distincte, unicitatea neavând în sine valoare epistemologică. Enunţul conţine deja, el însuşi, o teză epistemologică: aceleaşi metode cantitative de constituire a seriilor se aplică studiului asupra naturii. În consecinţă, Roman = Natură, ba chiar *ecosistem* (Moretti 2005, p. 82); vezi şi „realitatea” reală dintr-un alt fragment al autorului (Moretti 2000a, p. 159), ca formulare a unui gen proxim. Diferenţa specifică în raport cu studiile clasice de istorie a cărţii vine, la Moretti, din tipul de viziune volumetrică pe care cercetarea se fundamentează: tridimensională, în istoria (geografia) culturală tradiţională (unde „piaţa literară e divizată vertical, între diferitele grupuri sociale”), respectiv bidimensională, la Moretti, între spaţii orizontale ale istoriei literare: „provincia, naţiunea, continentul, lumea” (Moretti 2000a, p. 160). Aşadar, o ipoteză raţionalistă, care mi se pare că vine să confirme ceea ce un filosof antirelativist precum Thomas Nagel numea „un aspect sistematic al ordinii naturale” (Nagel 1998, p. 151), pledând însă pentru acceptarea unei ordini supraindividuale, menită să explice, în fond, însăşi raţionalitatea.

Atlasul romanului mai ridică şi o altă chestiune, şi anume aceea a „puterii” sau a „hegemoniei culturale” (Moretti 2000a, p. 164). Din studiile prezente în carte rezultă date incitante pentru cercetător. De pildă: cu cât mai reduse dimensiunile unei colecţii de cărţi (fie private, fie de tip bibliotecă publică), cu atât prezenţa autorilor/titlurilor canonice este mai semnificativă statistic. Ceea ce ridică o problemă de

[2] Traducerea citatelor ne aparţine (nota n.).

BDD-A22939 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:52:31 UTC)

etică – o etică post-poststructuralistă, care problematizează politic un concept cultural. Ipoteza îi serveşte lui Moretti şi dintr-un alt punct de vedere: al relevanţei procedurale. „Chestiunile cantitative nu sunt [deci] aproape niciodată *doar* cantitative", sugerându-se aici o deschidere a metodei cantitative dincolo de hulitul reducţionism al ei, pe baza conceptului de *diferenţă*, dedus din studiul comparativ al bibliotecilor publice centrale şi provinciale ale secolului al XIX-lea vest-european. Demersul ţine, în fond, de sociologia literaturii. Concluziile antihegemonice, anticanonice nu întârzie să apară: literatura nu e o trecere [neîntreruptă] de la o capodoperă la alta, ci „o cale oblică şi sinuoasă". Canonicul „cabinet de lectură", canonul însuşi, la urma urmei, privează publicul de perceperea sensului evolutiv al literaturii, adică de viul, de naturalul fenomenului cultural. În acelaşi sens, al observaţiilor asupra „hegemoniei culturale", studiul constată că romanul devine, cel puţin în secolul al XIX-lea englez, o „formă de lectură" totalitară (în raport cu spaţiul pe care-l lasă în conştiinţa publică pentru lectura altor genuri, literare sau nu).

Teza nu e singulară în textele lui Moretti. În *Planet Hollywood*, de pildă, care se ocupă de difuzia diferenţiată, în funcţie de succesul de casă, a unor genuri cinematografice, ideea se regăseşte, formulată spectaculos: „vedem aici faţa darwiniană a geografiei culturale: forme care *luptă pentru spaţiu*. Ele luptă pentru resursele limitate ale pieţei", iar puterea (sau slăbiciunea) unei forme poate fi explicată doar privind întregul sistem de variabile în exerciţiul funcţiunii (Moretti 2001, p. 99–100; Moretti 2013a, p. 91–105). Pentru istoricul culturii se naşte astfel întrebarea: „literatură naţională sau arhipelag de circuite [literare, adică de lectură, n.n.] locale? Un sistem sau o pluralitate a sistemelor?" (Moretti 2000a, p. 181). Răspunsul (şi teza) cercetării sunt acelea de *pluralitate „conflictuală"* a sistemelor, care anulează noţiunea de literatură naţională şi o scoate din câmpul conceptelor operaţionale ale istoriei literare. Ceea ce echivalează cu o lovitură dură, aproape fără precedent, la adresa codurilor şi a jargoanelor clasice ale disciplinei.

Raţionalitate şi procedural în istoria literară

În *Atlas du roman européen*, Franco Moretti desemnează sintetic funcţiile studiului cantitativ. Dacă este să sistematizăm rosturile acestei *istorii seriale*, cum o mai numeşte Moretti, ea asigură:

1. un context extraliterar mai extins, „mai bogat";

2. un bun „model analitic pentru studiul literaturii în sine", prin:

2. a. „lărgirea teritoriului istoricului către [...] non-monumental, către invizibil, chiar", precum şi prin:

2. b. „descoperirea lentorii evoluţiei" sistemului, a „*istoriei imobile*" (Braudel 1979);

3. „inversarea ierarhiei între serie şi excepţie", cu alte cuvinte:

4. „istoria literaturii ca istorie a *regulilor*" (Moretti 2000a, p. 166–167).

Ei bine, care va fi fiind, după Moretti, acel „bun model" de analiză a literaturii? El îşi trage substanţa din trei arii disciplinare – istoria cantitativă, apoi geografia şi,

BDD-A22939 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:52:31 UTC)

în fine, teoria evoluţionistă: „grafice, hărţi şi arbori" (Moretti 2005, p. 67). Altfel spus, o istorie literară „mai raţională". Ce presupune, în fond, această raţionalitate? În primul rând, faptul că cercetarea cantitativă furnizează date, iar nu interpretări, ceea ce Moretti însuşi admite că reprezintă o limită a metodei. Dar este oare această recunoaştere una candidă, ingenuă?

Cu siguranţă, gestul de asumare a limitelor metodei sale este menit să preîntâmpine critici acute. Teoreticianul le anticipează, ca forme (obligatorii?) de rezistenţă a canonului metodologic al istoriei literare. Pe de altă parte, stilistic vorbind, ele induc o tensiune în discursul critic, destinată să-l transforme pe acesta într-un dialog deschis, democratic cu lectorul ipotetic. Rămâne de văzut în ce măsură această transparenţă dialogală lasă loc unei dezbateri explicative cu privire nu doar la mizele metodologice, ci şi la finalităţile actului teoretic. Rezultatul nu întârzie să apară şi este legat explicit de ceea ce dezbăteam mai devreme relativ la orientarea stângistă, anti-hegemonică a autorului. O privire asupra difuziei romanului în spaţiile coloniale, în secolul al XIX-lea, îi relevă lui Moretti „o antipatie dintre politică şi roman" (Moretti 2005, p. 75). Suntem acum în câmpul studiilor culturale, iar formularea citată reprezintă un detaliu în plus referitor la *relaţia etică*, s-o numim aşa (mai exact, la etica *metodei*), apropo de relevarea conflictului cu puterea centralizată prin studiul cantitativ al literaturii. Din nou, o ipoteză raţionalistă. Dar către ce tip de concluzii trimite ea?

În *Graphs, Maps, Trees*, Moretti (2005) îşi explică opţiunea pentru schemele digitale, analizându-le pe acestea printr-un filtru psiho-sociologic. Graficele înregistrează, în fond, o sumă de constrângeri şi de inerţii ale câmpului literar, adică „*limitele imaginabilului*". Ce reprezintă, la urma urmei, toate aceste scheme digitale? Să le luăm pe rând. Graficele sunt diagrame cantitative, exprimând „sistemul genurilor romaneşti ca întreg". Hărţile sunt diagrame spaţiale, reprezentând „calea de la naştere la moarte a unui cronotop specific". În sfârşit, arborii sunt diagrame morfologice, de corelare sistematică a istoriei cu forma, configurând „micronivelul mutaţiilor stilistice" (Moretti 2005, p. 69, 91). Asupra acestora din urmă se cuvine să mai zăbovim preţ de câteva rânduri. Inspirate din arborii lui Darwin, aceste schematizări evoluţioniste arată divergenţa formelor, unele fiind situate în răspăr faţă de celelalte, până la varietăţi sau chiar specii integrale. Dintr-o altă perspectivă, estetică, iar nu raţionalist ştiinţifică, poziţia unui Eugen Lovinescu, de pildă, referitoare la dialectica formelor şi a ideilor literare, nu e deloc străină de asemenea energii analitice. Diferenţa specifică vine din faptul că un critic modernist precum Lovinescu lucra în sensul concentrării canonului, în timp ce pentru teoreticianul Moretti mobilurile ţin de dispersia acestuia, de modelul centrifug al diversităţii. Ambii, însă, au o viziune sistemică asupra fenomenului literar, pe care-l urmăresc în funcţionalitatea lui intrinsecă (Lovinescu), respectiv extrinsecă (Moretti).

Finalmente, forma de perspectivism a lui Moretti stă în conjuncţia celor trei feluri de diagrame, plecând de la premise/ipoteze raţionalist-ştiinţifice şi constituind un model funcţional de explicare (iar nu de interpretare) a sistemului literar în

BDD-A22939 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:52:31 UTC)

speţă, sau cultural în genere. O formă, până la urmă, de relativizare a relativismului postmodern, de formatare a unui tipar analitic funcţional la nivel global. Neoperspectivismul post-nietzschean al lui Moretti clamează, în răspăr cu nietzscheanismul clasic, tocmai posibilitatea faptelor obiective şi lizibilitatea lor epistemologică. Fără îndoială că Adevărul unui sistem nu este, până la urmă, nici el absolut, dar nici metafizica nu mai e, actualmente, lentila canonică a interpretării culturii contemporane. Apoi, destul de aproape pare Franco Moretti, conform propriilor definiţii asupra procedurilor pe care le aplică, de epistemologia constructivistă (ca formă de cunoaştere care operează cu modele ale naturii deduse – abstractizate – din natură), precum şi de unele elemente din teoria sistemelor, în grafia lui Edgar Morin, de pildă, din *La Méthode*.

În ceea ce priveşte metoda – pentru a onora o promisiune pe care o făceam anterior în cadrul acestor comentarii –, să revenim pe scurt asupra componentelor procedurale, asupra tehnologiei lecturii la Franco Moretti. Cum arată aceste proceduri analitice şi cât suplinesc ele din vechea *interpretare*, pe care Moretti o alungă din cetate? Primul element vine din *Network Theory, Plot Analysis*, unde teoreticianul operaţionalizează concepte precum *reţeaua de personaje* sau *sistemul reţelelor de personaje* (Moretti 2011, p. 2–5; Moretti 2013a, p. 211–240). El caută să stabilească, statistic şi grafic, prin analiza de date, *centralitatea* unui text, ca nucleu de iradiere a *puterii* (în sensul de putere textuală, de pondere în susţinerea reţelelor relaţionale dintre entităţile textului).

Apoi, în „*Operationalizing": or, the Function of Measurement in Modern Literary Theory*, ne sunt furnizate următoarele instrumente de lucru. Moretti preia aici două concepte din teoria literară recentă şi le transformă în instrumente de măsurare cantitativă. Este vorba despre conceptul de *spaţiu al personajului* („character-space"), al lui Alex Woloch, din *The One* vs *The Many. Minor Characters and the Space of the Protagonist in the Novel* (2003), şi de cel de *frecvenţă a numelui* („name frequency"), al lui Graham Alexander Sack, introdus în *Simulating Plot: Towards a Generative Model of Narrative Structure* (2011). Spaţiul personajului devine, la Moretti, spaţiul textual, mai exact *spaţiul cuvintelor*, iar frecvenţa numelor devine *legătura unui personaj cu sistemul personajelor* (Moretti 2013b, p. 2). Ambele, măsurabile fizic.

Din conjuncţia celor două, adică din corelarea „criteriilor de protagonism", cum le spune teoreticianul, respectiv numărul de cuvinte rostite de un personaj şi numărul de interacţiuni ale lui cu alte personaje, rezultă centralitatea sau perifericul acestuia. Descoperim aici un război al conceptelor: *protagonist* (vechiul concept) e înlocuit de *centralitate* (noul concept, propus de Moretti, exprimând „ideea" de conflict care se iveşte în preajma centrului reţelei de relaţii dintre personaje). Aşadar, centralitatea, iar nu protagonistul, e ceea ce vertebrează/stabilizează/determină/semnifică sistemul operei. Protagonist real e doar cel care asumă centralitatea, prin corelarea cantităţii de cuvinte (*word space*) cu reţeaua de conexiuni (*links network*) din cadrul sistemului de personaje (*character-system*). Rezultă un construct opera-

BDD-A22939 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:52:31 UTC)

tiv alcătuit din categoriile conflict–mediere–obedienţă (Moretti 2013b, p. 8), care înlocuieşte vechea pereche protagonist-personaj secundar. Avantajul este că aceste noi categorii se referă la aspecte specifice ale conflictului şi ale lumii sociale reprezentate. Iar plus-valoarea noii teorii, bazate pe studiul cantitativ al operei, pe *word-space*, devine deodată evidentă: e un studiu al relaţiilor, nu al individualităţilor.

Timp, spaţiu, morfologie

Să ne amintim, totuşi, că ne aflăm, împreună cu Franco Moretti, în câmpul unei *istorii* literare sau al unei *istorii* culturale. Iar conceptul de istorie nu poate fi cu nici un chip despărţit de cel al temporalităţii. Printr-o croşetă interdisciplinară, Moretti ajunge oblic la discuţia asupra categoriei temporalităţii, comentând concepte operaţionale aparent disjuncte de aceasta, precum „spectrul morfologic" sau „genul". Moretti recurge, încă din *Atlas du roman européen*, ca şi în multe alte texte, la termenii „genului", aplicaţi, de fapt, *subgenurilor* epicului (gotic, nautic, fantasy, senzaţie etc.). Discuţia este însă mai nuanţată, Moretti raportându-se critic la categoriile temporale privilegiate de diverşi exegeţi. Criticii, aflăm, preferă *evenimentul*, teoreticienii preferă *durata lungă* (Moretti 2005, p. 76). Unde se află atunci locul în *istoricitate* al cartografului morettian? Aici istoricul literar recurge la noţiunea de *ciclu*. Ele, ciclurile, reprezintă „structuri temporare în interiorul fluxului istoric", exact la fel ca şi genurile, care sunt „aranjamente morfologice care durează în timp, dar numai pentru o perioadă anume" (Moretti 2000a, p. 176). Înţelegem de aici că genurile, ca întrupare morfologică a ciclurilor, sunt obiecte ale tranziţiei, între flux şi structură, între mişcare absolută şi staticitate, între *energéia* şi *ergon*-ul humboldtiene de altă dată, dar care nu fac obiectul unei filosofii speculative a formelor, nici al vreunei metafizici a sensului. Definiţia citată e una dialectică, fără îndoială, dar şi „politică" deopotrivă. Cartograful morettian se vrea veriga de legătură între critică şi teorie, în aspectul lor tradiţional, dar şi formula sub care ele sunt, în sfârşit, depăşite. Ceea ce presupune o poziţie de putere în raport cu ambele. Criticul hegemonismului cultural şi politic ajunge să cadă aici, în chip discret, pradă tentaţiei hegemonicului. Teoria îl trădează pe Moretti, cel care părea să refuze interpretarea în favoarea realismului scientist al datelor, ca pe un subiect *interpretativ* orgolios.

Cum poate studiul cantitativ să deturneze sau chiar să anuleze verdictele apodictice, precum şi retorica istoriei literare tradiţionale? Cum poate fi pusă în practică o asemenea mutaţie în câmpul disciplinar? Eventual, printr-o antropologie culturală nu a subiectului, ci a obiectului. După cum am constatat deja, Moretti vede romanul ca pe o fiinţă aflată în luptă pentru supravieţuire. Îi acordă calitatea de autodeterminare. Îi acordă supremaţia, în raport cu autorii, cu contextul istoric, social şi politic. Îi creditează, chiar, un (auto)determinism psihologic şi, venind dinspre acesta, calităţi strategice sau chiar manipulatoare. Îl descrie în „viul" său, în dinamica sa nu doar constitutivă, ci evolutivă, în relaţie (de egalitate!) cu un singur alt element din ecuaţia lui funcţională, şi anume *cititorul*. Ne punem atunci întrebarea:

BDD-A22939 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:52:31 UTC)

aplicată pe alt gen literar (poezia, de pildă), grila nu ar da aceleaşi rezultate? Sau pe alt gen artistic (pictura, muzica etc.)? Îşi poate permite o disciplină ştiinţifică obiectivă, bazată pe statistică, să ignore diferenţele (de formă sau de substanţă) dintre clasele de obiecte care i se supun? Cu alte cuvinte, poate fi cultura considerată o magmă nediferenţiată de obiecte, iar rezultatele analizei ei să rămână, totuşi, relevante? Apoi, în absenţa interpretării, cât spune antropologia obiectului despre morfologia subiectului? Finalmente, cui i se adresează arta, mai exact? Vorbind despre ritmurile interne ale evoluţiei romanului, ale evoluţiei genurilor, Moretti îşi revelează postura polemică:

> „toate marile teorii ale romanului au redus cu precizie romanul la câte o singură formă de bază (realism, dialogic, romantism, meta-roman...); iar dacă reducţia le-a dat eleganţa şi puterea, tot ea a şters şi nouă zecimi din istoria literară. Prea mult" (Moretti 2000a, p. 90).

Există o doză de falsă retorică aici, prin care Moretti bate la uşi deschise. Critica şi istoria literară şi-au democratizat de mult opţiunile, iar polemicile ultimului deceniu şi jumătate pe marginea canonului şi a deconstrucţiei acestuia sunt probe serioase. Apoi, termenii dintre paranteze – realism, dialogic, romantism, meta-roman –, fie ei genuri sau subgenuri, sunt, mai mult decât orice, *modele de construcţie a imaginarului*, bazate pe tipuri de *perspective* asupra obiectului sau asupra subiectului; modele la fel de funcţionale în cazul capodoperelor, ca şi în cazul romanelor de raftul al doilea, al treilea etc. (a căror cauză, în fond, Moretti o apără direct sau indirect, în mai toate textele lui[3]). Modele în absenţa cărora nu putem decide, în primul rând, asupra *romanescului* însuşi al unui text oarecare. Aceasta poate fi o problemă cu atât mai mare cu cât Moretti postulează dispariţia textului ca obiect al istoriei literare şi înlocuirea lui cu genul, ca arbore (sau spectru) al diversităţii, care reintegrează arhiva literară „în textura istoriei literare" (Moretti 2005, p. 76–77), recuperând-o astfel. Ceea ce, să recunoaştem totuşi, nu-i puţin lucru.

Explicaţia genului literar pleacă de fapt de la legătura lui cu realitatea, deci e vorba despre o sociologie a literaturii, cum de altfel Moretti o spune mereu. Forma literară e vie atâta vreme cât răspunde unei realităţi sociale istorice. Când literatura pierde această legătură şi persistă în formă de dragul formei, ia naştere epigonismul. Când realitatea îşi schimbă comandamentele istorico-socio-economice, literatura se schimbă la rândul ei. Teza este evident marxistă. I se adaugă formulări explicite, care trimit la acelaşi reper filosofic (de pildă, definirea diagramelor drept „concepţie materialistă a formei"). Hărţile lui Moretti (diagrame, de fapt) sunt „spaţiul cartezian" care relevă forţele puse la lucru în mişcarea sistemică. Cu alte cuvinte, energiile care leagă între ele locuri geografice din „realitatea" literară, în structuri relaţionale dinamice, menite să explice/să reprezinte modele de funcţionare a lumii. Iată că, atunci când autorul se ocupă de categoriile intrinseci ale lite-

[3] Vezi, de pildă, şi demonstraţia din Moretti 2013a, în eseurile *The Slaughterhouse of Literature*, p. 63–90, sau *Style, Inc.: Reflections on Seven Thousand Titles (British Novels. 1740–1850)*, p. 179–210.

BDD-A22939 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:52:31 UTC)

raturii, „limba” lui nu e foarte diferită de „limba” criticii clasice, iar rezultatele pot fi relevante pentru ceea ce numeam mai devreme morfologia subiectului.

Vorbeam, la un moment dat, despre polemicile pe care lectura distanţată le-a generat pe parcursul ultimului deceniu şi jumătate (în paranteză fie spus, metoda lui Moretti a încasat, de altfel, şi o parte dintre atacurile care ţinteau către *digital humanities* în general). În sfârşit, comentariile la adresa lecturii distanţate par să se cristalizeze, între anii 2011–2013, în jurul a patru direcţii de abordare a teoriilor autorului: ontologică, politică, etică şi metodologică. Să le aruncăm o privire, pe scurt, aşa cum sunt ele sintetizabile din câteva microstudii vizându-l pe teoretician.

În numărul din 27 iunie 2013 al prestigioasei reviste on-line „Los Angeles Review of Books”, trei autori semnează un grupaj de texte (publicat sub titlul generic *Franco Moretti's „Distant Reading”: A Symposium by Kathleen Fitzpatrick, Alexander R. Galloway & James F. English*), prilejuit de proaspăta apariţie a volumului *Distant Reading.* Primul dintre ele este textul lui James F. English, intitulat *Morettian Picaresque*. Tactici de învăluire sunt puse aici la lucru de către un comentator aparent bonom. English alege, ca obiecte ale examinării critice, exclusiv locurile în care Moretti îşi supune propriile metode unor acute autointerogaţii. Cronicarul insistă asupra „naivei ontologii” care animă încrederea în practica analizei de date, la Moretti. Un naivism văzut ca „inocenţă strategică” vetustă, incapabilă să convingă asupra valorii rezultatelor unor asemenea proceduri (English 2013). Picarescul din titlu devine, deodată, o formă de ironie. English ignoră cu bună ştiinţă cel puţin două lucruri importante. Mai întâi, valoarea epistemologică a fundamentării studiilor literare pe principii raţionaliste. Apoi, meticulozitatea… filologică a analizei *de text*, care decurge din analiza de date.

Tot aici, plecând de la două teze din anii ’80, cea a teoreticianului media Friedrich Kittler, după care „întreaga teorie literară e teorie media”, şi cea a filosofului francez François Laruelle, conform căruia întreaga filosofie ar fi tot teorie media, Alexander R. Galloway ajunge la concluzia unui interes dictatorial, în anii din urmă, cu privire la „tehnicile de mediere” (Galloway 2013). Un interes căruia Moretti i se supune, crede comentatorul, mai degrabă dintr-un conformism al modei. În pasul al doilea, cronicarul echivalează media-centrismul cu infrastructura lui tehnică, deci cu algoritmii computaţionali, cu soft-urile, cu ordinatorul în general, toate acestea ţinând de capitalismul târziu, contemporan. Pentru Galloway, faptul că Moretti le foloseşte reprezintă o probă a „orbirii” lui în raport cu valorile capitalismului şi îi dovedeşte anti-marxismul. Suficient să spunem că Alexander Galloway se arată aici mai sedus de propria voce critică decât de obiectul cercetării, uitând că până şi în comunista Chină computerele sunt o realitate la scară largă.

Am constatat până acum, în textele critice citate, tactici de învăluire, de reducţie, de transfer al sensului şi presupoziţii speculative. Să mergem mai departe. În *The Ends of Big Data*, Kathleen Fitzpatrick trece în revistă câteva dintre mizele şi metodele lui Moretti, aşa cum se relevă ele din eseurile cuprinse în volumul *Distant Reading*. Nu înainte însă de a face o trimitere insistentă către uriaşul scandal de-

BDD-A22939 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:52:31 UTC)

clanşat în 6 iunie 2013, care implica Agenţia Naţională de Securitate americană în practici de colectare secretă a datelor individuale ale cetăţenilor. Ce să caute, oare, expresia unui „cetăţenism" rănit etic în deschiderea unui text despre istoria literară contemporană? Ghicim răspunsul pe parcurs, pe măsură ce comentarii cu privire la scandalul mediatic şi comentarii cu privire la *Distant Reading* încep să fie alăturate, aparent coincidental. Concluzia sună neliniştitor: „Moretti este angajat în colectarea de date din produsele publice ale culturii noastre comune" (Fitzpatrick 2013). Un semnal de alarmă etic? Aş zice că e mai complicat de atât, întrucât autoarea implică aici tehnici ale insinuării şi procese de intenţie.

În sfârşit, într-un articol din „The New York Times", publicat în iunie 2011, Kathryn Shultz face o analiză a metodologiei lui Moretti, punând o problemă de obiect disciplinar: analiza de date se aplică ştiinţelor, nu ficţiunii, adică unui „univers artificial […] care nu poate fi forţat să se supună unui set de legi" (Shultz 2011). În plus, reproşându-i lui Moretti că destituie analiza calitativă întrucât ea a funcţionat multă vreme ca o „religie", autoarea îl atenţionează asupra mirajului completitudinii, care e tot o formă de teologie. Să spunem că primul reproş al lui Shultz face abstracţie de legile literarităţii (ale naratologiei, poeticii etc.). Dincolo de ficţionalitate, există comandamente de gen (în sensul clasic al termenului) implicite şi explicite, care modelează inspiraţia auctorială şi orientează travaliul creativ către forme anume. Apoi, istoria formelor şi a ideilor literare ne relatează adesea despre noi modele/episteme care, eliminându-şi antecesorii, îşi autoproclamă violent exclusivitatea istorică.

Dincolo de toate acestea, opera lui Franco Moretti oferă o viziune sistematică asupra miezului raţional al disciplinei, dublată de un neo-perspectivism metodologic. Textele lui Moretti reflectă fidel atât personalitatea academică a autorului, profilul său intelectual, cât şi mutaţia de substanţă pe care o aduce disciplinelor umaniste în contemporaneitate. Evoluţia literaturii şi a metaliteraturii din spaţiul cultural global, crizele, impasurile, soluţiile şi reuşitele sale devin, pentru Franco Moretti, obiectul unor proceduri statistice, sistematizante, cu miză culturală globală. Teoreticianul imaginează o lume a *sistemelor* literaturii, bazate pe reţele de personaje, pe ţesături de relaţii, pe forme de lectură care îşi caută spaţiul (Moretti 2001, p. 99), pe o piaţă comună a literaturii (în analiza căreia opţiunea marxistă a autorului îşi relevă influenţele). Totul cu scopul de a configura acea „istorie literară mai raţională", spre recuperarea nu doar a literaturii însăşi, în integralitatea ei transcanonică, ci şi a posibilităţii unei discipline ştiinţifice eliberată, în cele din urmă, de complexe.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Braudel 1979 = Fernand Braudel, *Les Temps du monde*, Paris, Armand Colin, 1979.

English 2013 = James F. English, *Morettian Picaresque*, în „Los Angeles Review of Books", 27 June, 2013, la https://lareviewofbooks.org/essay/franco-morettis-distant-reading-a-symposium, accesat în 8 sept. 2015.

BDD-A22939 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:52:31 UTC)

Fitzpatrick 2013 = Kathleen Fitzpatrick, *The Ends of Big Data*, în „Los Angeles Review of Books", 27 June, 2013, la https://lareviewofbooks.org/essay/franco-morettis-distant-reading-a-symposium, accesat în 8 sept. 2015.
Galloway 2013 = Alexander R. Galloway, *Everything Is Computational*, în „Los Angeles Review of Books", 27 June, 2013, la https://lareviewofbooks.org/essay/franco-morettis-distant-reading-a-symposium, accesat în 8 sept. 2015.
Moretti 2000a = Franco Moretti, *Atlas du roman européen*. *1800–1900*. Traduit de l'italien par Jérôme Nicolas, Paris, Seuil, 2000.
Moretti 2000b = Franco Moretti, *Conjectures on World Literature*, în „New Left Review", 2000, nr. 1, 2000.
Moretti 2001 = Franco Moretti, *Planet Hollywood*, în „New Left Review", 2001, nr. 9, 2001, p. 99–100.
Moretti 2005 = Franco Moretti, *Graphs, Maps, Trees. Abstract Models for a Literary Theory*, New York, Verso, 2005.
Moretti 2011 = Franco Moretti, *Network Theory, Plot Analysis* (*Literary Lab Pamphlet 2*), Literary Lab, Stanford University, 2011, p. 2–5, accesat la https://litlab.stanford.edu/LiteraryLab Pamphlet2.pdf, în 7 sept. 2015.
Moretti 2013a = Franco Moretti, *Distant Reading*, London–New York, Verso, 2013.
Moretti 2013b = Franco Moretti, *„Operationalizing": or, the Function of Measurement In Modern Literary Theory* (*Literary Lab Pamphlet 6*), Literary Lab, Stanford University, 2013, 1, accesat la https:// litlab. stanford.edu/LiteraryLabPamphlet6.pdf, în 7 sept. 2015.
Nagel 1998 = Thomas Nagel, *Ultimul cuvânt*. Traducere şi note de Germina Chiroiu, Bucureşti, Editura All Educational, 1998.
Shultz 2011 = Kathryn Shultz, *What Is Distant Reading?*, in „The New York Times", 24 June 2011, lahttp://www.nytimes.com/2011/06/26/books/review/the-mechanic-muse-what-is-distant-reading. html?_r = 0, accesat în 9 septembrie 2015.

RATIONALITY AND PERSPECTIVISM IN CONTEMPORARY LITERARY STUDIES: FRANCO MORETTI
(*Abstract*)

The study focuses on the revolutionary method of quantitative analysis, as it is employed within the field of literary studies by literary historian and theorist Franco Moretti. His approach of the evolution of literary genres is pervaded by both a rational view upon literature and by a certain postmodern perspectivism. Due to such an integrative analysis of the different systems and networks of literature, the literary history can become a scholarly discipline that is finally freed from its internal complexes.

Cuvinte-cheie: *lectură distanţată*, *literatura lumii*, *sisteme literare*, *grafice*, *raţionalitate*, *Franco Moretti*.
Keywords: *distant reading*, *world literature*, *literary systems*, *graphs*, *rationality*, *Franco Moretti*.

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu"
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21
cteutisan@yahoo.com

BDD-A22939 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:52:31 UTC)